

**Важнасць гісторыка-культурнага кантэксту
пры перакладзе «Пасмы пра Торвальда Вандроўніка»**

***Анотацыя.** У артыкуле на прыкладзе «Пасмы пра Торвальда Вандроўніка», а таксама ўрыўкаў з «Сагі пра Хрост» і «Кнігі Пляскатай Выспы» разглядаецца неабходнасць задзейнічання максімальна шырокага кантэксту пры перакладзе старажытнаісландскай літаратуры. На аснове літаратуразнаўчага аналізу вісы Бранда з «Сагі пра Хрост» прапануецца гіпотэза адносна месца пахавання слыннага ісландскага місіянера і прыводзяцца аргументы на карысць згаданай гіпотэзы.*

***Ключавыя словы:** пасма, хэйці, Полацк, беларуска-ісландскія ўзаемасувязі.*

***Abstract.** The aim of the article is to show the necessity to use the widest possible context when translating ancient Icelandic literature on the example of «The Short Tale About Thorvald the Far Traveller», as well as peculiar abstracts from «Kristni saga» and «Flateyjarbók». A hypothesis regarding the burial place of the famous Icelandic missionary is proposed on the basis of the literary analysis of Brand's verse from «Kristni saga», and some arguments are given in favor of the proposed hypothesis.*

***Keywords:** a short story, heiti, Polack, Belarusian-Icelandic interconnections.*

Торвальд Кодрансан, альбо Торвальд Вандроўнік (каля 950 г. – самы пачатак XI ст.) – асоба, значэнне якой цяжка пераацаніць у кантэксце беларуска-ісландскіх гістарычных і культурных узаемасувязяў. Захавалася тры літаратурныя творы, якія апавядаюць пра славутага ісландскага прапаведніка: «Пасма пра Торвальда Вандроўніка» («*Þorvalds þáttur víðförla*») [1], «Сага пра хрост» («*Kristni saga*») [2] і «Кніга Пляскатай Выспы» («*Flateyjarbók*») [3]. Нягледзячы на тое, што «Пасма» і «Сага пра хрост» напісаныя ў XIII стагоддзі, а «Кніга Пляскатай Выспы» – у канцы XIV, варта разглядаць усе гэтыя творы разам як частку аднаго тэматычнага блоку тэкстаў, прысвечаных Торвальду, бо зафіксаваныя яны былі праз некалькі стагоддзяў пасля апісаных у іх падзеяў пасля, зразумелая справа, працяглага вуснага бытавання з непазбежнымі праз гэта шматлікімі зменамі.

Вышэйзгаданыя творы цікавяць нас у першую чаргу магчымай сувяззю слыннага ісландскага прапаведніка з Полацкам. Таму даследаваць і, безумоўна, перакладаць «Пасму пра Торвальда Вандроўніка» варта разам з урыўкамі з «Кнігі Пляскатай Выспы» і «Сагі пра хрост», дзе апісваюцца, у тым ліку, апошнія гады жыцця Торвальда.

Пра тое, што Торвальд Кодрансан памёр і быў пахаваны менавіта ў Полацку, гаворыцца толькі ў «Сазе пра хрост», прычым большая частка гэтага ўрыўка – віса нейкага Бранда Вандроўніка:

Hefk þar komit,
es Þorvaldi
Koðránssyni
Kristr hvíldar lér.
Þar es hann grafinn
í há fjalli
upp í Drafní
at Jóhanneskirkju [2].

Самы цікавы тут радок – «upp í Drafní», які на рускую мову пераклалі як «наверху в Дравне» (Ц. Ермалаеў, 2012 [4]) і «возле Драпна» (В. Маркелава, 2013 [5]), маючы на ўвазе назву гары «Dröfn», як пра тое напісана ў «Пасме». Аднак «Dröfn» – гідронім. І не толькі таму, што рака з аналагічнай назвай згадваецца ў «Туле імёнаў» у «Эдзе» Сноры Стурлусана [6]. Гэта яшчэ і імя адной з дзевяці дачок Эгіра, якое азначае «вялікую хвалю», «вал». І, па сутнасці, імем любой дачкі Эгіра маглі назваць абсалютна любы водны аб’ект. Дык вось, вісы звычайна складалі болей альбо меней таленавітыя, але скальды. І ў дадзенай вісе, на наш погляд, «Dröfn» – не што іншае, як хэйці, то бок паэтычны сінонім, воднага аб’екта каля Полацка «з вялікімі хвалямі». А ўлічваючы, што першапачаткова Полацк знаходзіўся на правым беразе Палаты, у якой хвалі не такія ўжо і вялікія, лепшым прэтэндэнтам на званне «Dröfn» выступае Заходняя Дзвіна. І «upp í Drafní», такім чынам, можа перакладацца як «зверху высокай хвалі», то бок «над Дзвіной». Літаратурны пераклад вісы гучыць наступным чынам (для захавання хэйці радок перакладзены як «над ракой бурлівай»):

Я дайшоў да месца,
дзе славыты Торвальд,
Кодранаў нашчадак,
свет жывых пакінуў.
Там ён пахаваны
на гары высокай
над ракой бурлівай
ля царквы Прадцечы [пераклад мой – Я. П.].

Дык дзе ж тады пахаваны Торвальд? Можна выбудаваць наступную гіпотэзу. У нас ёсць высокая гара над Дзвіной непадалёк ад Полацка (які, як ужо згадвалася, у тыя часы знаходзіўся на правым беразе Палаты). Адзіны варыянт – Верхні замак. Што ж магло адбыцца? Торвальд прыбыў у Полацк, збудаваў блізу горада царкву (хутчэй за ўсё, невялічкую драўляную капліцу) на тэрыторыі Верхняга замка. Па смерці яго пахавалі каля гэтай капліцы. Праз некалькі год капліца згарэла. А трохі

пазней праўнук скандынава Рагвалода Усяслаў Чарадзеі загадаў збудаваць на ўжо «намоленным» месцы (прычым намоленным таксама скандынавам) Сафійскі сабор.

А як жа быць з апісаннем кляштара на гары Дрофн з «Пасмы» – «*Rað klaustur stendur undir hábjargi er heitir Dröfn*»? Насамрэч, уся гэтая частка, нават калі не браць у разлік, што Полацк у ёй наогул не згадваецца, выглядае надта непраўдападобна. Верагодна, перапісчыку было замала вісы Бранда, якую ён вырашыў перарабіць у прозу (а ў старажытнаісландскай літаратуры звычайна гэта працавала менавіта так), і ён яе «дафантазіраваў». І наконт «гары, што завецца Дрофн» – хутчэй за ўсё, перапісчык (ужо адарваны ад скальдычнай традыцыі) проста не «расчытаў» хэйці ў вісе, а таму вырашыў асабліва і не пераймацца наконт геаграфічных назваў дзесьці там у далёкай Гардарыкі.

Але ўлічваючы, што «Пасма» была створаная значна пазней за апісанья там падзеі, у яе маглі трапіць і больш познія рэаліі. А таму згадка сабора (*höfuðkirkja*) з кляштарам можа тычыцца менавіта Сафійскага сабора, які, безумоўна, бачылі скандынавы-вандроўнікі (а хутчэй за ўсё і Бранд), і ля якога на той час захавалася магіла Торвальда. У такім выпадку ўзнікае яшчэ адно пытанне: чаму ж тады Сафійскі сабор названы саборам у гонар Яна Хрысціцеля? Пры гэтым усе цэрквы на тэрыторыі Ісландыі, пра якія гаворыцца ў дадзеных тэкстах і якія, безумоўна, маглі бачыць і наведваць перапісчыкі, – проста безназоўныя цэрквы (*kirkja*). Уся справа можа быць у спецыфіцы гэтых твораў, бо яны, кажучы сучаснай мовай, – прапагандысцкія. І іхняя галоўная мэта, асабліва «Пасмы», – паказаць усе перавагі новай веры над старой. А таму ў творы так шмат апісанняў чудаў і столькі хрысціянскага сімвалізму: Торвальду з біскупам дапамагаюць прапаведваць дванаццаць чалавек, Тордзіс бярэ грошы толькі з трэцяга мяшэчка, тройчы ў сне да Кодрана прыходзіць ягоны «вяшчун» (заўважым, апошнія два матывы адсутнічаюць у «Сазе пра хрост»), трэцяя па ліку страла мусіла забіць Арнгэйра, калі б ён працягваў спробы спаліць царкву. Што ж да апошніх гадоў жыцця Торвальда – дык перад намі стоадсоткавае апісанне, якое можна сустрэць у многіх «жыццях», дзе абавязкова мусіць быць наведванне святых мясцінаў Ерусаліма. У дадзеным кантэксце можна згадаць «Жыцце прападобнай Ефрасінні Полацкай». Дарэчы, творы яднае не толькі матыў вандроўкі ў Ерусалім, але і іншыя дэталі, напрыклад, сон, у якім да кагосьці тройчы прыходзіць звышнатуральная істота («вяшчун» – да Кодрана, анёл – да Ефрасінні).

У сувязі з гэтым назва сабора таксама можа мець сімвалічную мэту, каб у нейкай ступені параўнаць Торвальда, першага прапаведніка Ісландыі і земляў Усходняй Еўропы, з Янам Прадцечам. А таму і спрабаваць атаясамляць кляштар Торвальда з Янавым манастыром на Востраве – наўрад ці варта. Дый полацкі Востраў – занадта адметная лакацыя, каб яе наўпрост не назваць у вісе «востравам». А таму Торвальд, сын Кодрана, калі ён у свой час усё ж дабраўся да Полацка, верагодней за ўсё пахаваны дзесь каля Сафійскага сабора. А сам сабор, хутчэй за ўсё, стаіць на месцы Торвальдавай капліцы.

Такім чынам, на прыкладзе фактычна аднаго хэіці з вісы Бранда можна пра-
дэманстраваць важнасць гісторыка-культурнага кантэксту ў даследаванні і наступ-
ным перакладзе старажытнаісландскай літаратуры. Сярод аспектаў такога кантэксту
можна вылучыць наступныя:

- разуменне спецыфікі скальдычнай паэзіі;
- веданне міфалогіі;
- зварот да археалагічных і іншых гістарычных даследаванняў;
- улік уплыву твораў іншых жанраў.

Літаратура

1. Þorvalds þáttur víðförla [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://norroen.info/src/isl/thorvald/is.html>. – Дата доступу: 21.07.2023.
2. Kristni saga [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://norroen.info/src/biskup/kristni/on.html>. – Дата доступу: 22.07.2023.
3. Vigfússon, G. Flateyjarbok / G. Vigfússon, C.R. Unger. – Oslo : Christiania, P.T. Malling, 1860. – 721 s.
4. Сага о христианстве / Kristni saga [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://norroen.info/src/biskup/kristni/ru.html>. – Дата доступу: 14.08.2023.
5. Сага о крещении Исландии / Kristni saga [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://norroen.info/src/biskup/kristni/ru2.html>. – Дата доступу: 18.08.2023.
6. Edda Snorra Sturlusonar, Nafnaþulur og Skáldatal / Guðni Jonsson bjó til prentunar. – Reykjavík : Islendingasagnaútgáfan, 1976. – 355 s.